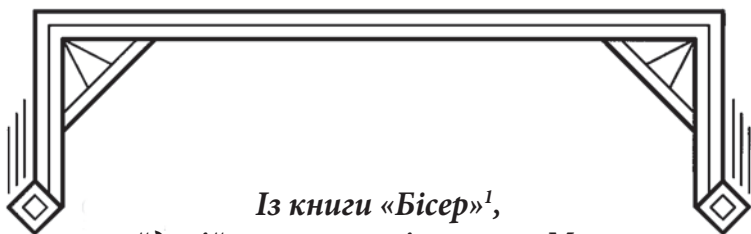

ПЕТРО КРАЛЮК
КОЛИ ВПАЛО
• КОРОЛІВСТВО •
РУСЬКЕ
КНЯЗЬ ДАНИЛО ОСТРОЗЬКИЙ

• ПЕТРО РОМАН •

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2022

*Із книги «Бісер»¹,
знайдений у монастирі святого Миколая
в селі Обич, що поряд із градом Рохмановим²*

Чому так іменується книга сія?

Бо думки в ній — це крупинки бісеру. Є світлі, є й темні. Є червоні, як кров. Є сині, як небо. Викладатиму аз, грішний, ними узори, узороччя.

Буду як та бджола — припадати до різних квітів, збираючи мед у щільники. По багатьох книгах шукатиму солодощі словесні та мислі мудрі.

Хтось скаже: марнота. Ось Проповідник у Старому Заповіті рече: все марнота марнот, не варто нічим перейматись; що є — те мине, і що буде, те розвіється, як дим³.

Але хіба красиве — то марнота? Хіба не краса тримає нас у світі цім? І хіба не заради неї ми живемо. Краса — від Бога. Вона і є Бог.

Речі стомлюють нас, рече далі Проповідник. Вони приходять і відходять. Як коловорот. Немає нічого нового...

---

¹ Збірники під назвою «Бісер» мали поширення на українських землях у XIV–XV століттях. На жаль, ні один із них не зберігся до нашого часу.

² Рохманів — нині село Кременецького району Тернопільської області. Перші згадки про нього припадають на початок XVI ст. Наприкінці XVI — на початку XVII ст. це було містечко, яке знаходилося поряд із містом Шумськ.

³ Мається на увазі біблійна книга Еклезіастова, або Проповідника.

І книга моя — не новина. Бо складена зі слів звичних. Та сподіваюся: буде те моє складання гарне. А книга — солодкою, як той мед, що з красних квітів зібраний і в борті принесений.

Не минеться даремно труд мій.

Хоча... Святий Іоанн Златоуст¹ із болем говорив про наше лінивство до книг: «Скажи мені, хто з вас, додому повертаючись, узяв книги християнські в руки і прочитав, і обміркував написане? Ніхто не зможе цього сказати. Ось карти і шахи в багатьох із вас є, а книг немає ні в кого, хіба в небагатьох. Та й ті, що книги мають, чинять так, як і ті, що не мають їх. Закривають книги і кладуть у скриню... Про читання зовсім не піклуються. Набувають-бо книги не заради душевної користі, а прагнуть виявити своє багатство і гордість. Отак збільшується у них марнославство, і немає нікого, хто почув би слова: «Знаю силу книги».

І не відаю я, скільки часу протриває ся створена мною книга? Рік, два, десять... Сотні років?

Чи від неї відразу втомляться? Й відкинуть. ...Як річ даремною. І лежатиме вона в скрині прихована.

Чи припадатимуть до неї книжні люди, як спраглий до джерела в гарячу днину?

Бо як вершник коня спрямовує, так і праведника — книги. Не будується ж корабель без цвяхів, а праведниками не стають без пошанування книжного. Окрасою воїна є оружжя, а корабля — вітрила. Так і окрасою праведника є книга.

Не відаю, хто написав писання сіє, рекоме «Бісером», і коли воно сотворене було. Книга видалася мені старою.

---

¹ Іоанн Золотоуст (347–407) — святий, отець Церкви, блискучий оратор, адвокат і релігійний полеміст. Твори цього автора користувалися значною популярністю на українських землях у період Середньовіччя і ранньомодерні часи.

Листки пожовкли, чорнила вицвіли. Іноді важко було читати написане. Але мала книга добру оправу. І — гарну! Певно, через це й зберіглася.

Бо довго зберігається не лише те, що міцне. А й те, що красиве.

Знайшов я ще одну таку стару книгу. Називалася вона просто Літописець. А на початку її писар від себе кілька слів написав.

Переднє слово в книзі Літописець

Аз, грішний Симеон, чорноризець монастиря святого Миколая в Обичі, списав сіє. Був я з малих літ при князеві Данилу. Вивчили мене письма й словенського, і латинського. А коли вже вивчився, то пішов у служеніє до князя Данила. Наглядав за писанням грамот його. І печать до цих грамот прикладав. Князь наказував мені діяння його записувати. І я записував, а тепер на старості літ моїх у обителі чернечій написане розбираю.

— Дасть Бог, — казав Данило, — сховаєшся в цій обителі, в Обичі, від суєти мирської. І напишеш літопис, як колись про предків моїх написали.

А я думав: чи осилю це? Чи вистачить розуму, мудрості?

«Розум мій як пугач, що на руїнах не спить», — пригадалися слова такії.

Знаю: писати літопис — се діло нележке. І — непросте.

Та все в руках Божих. Ми ж — лише піщинки, які перебирає Всевишній.

І помолившись, я взяв перо.

Отож, у Літописці якраз йшлося про князя Данила, що монастир наш фундував. Правда, оповідь була та уривчаста. Щось літописець не дописав. І, навпаки, часто викладав оповідь свою дуже розлого. Треба було до інших книг удаватися, щоб зрозуміти ті діяння, які були в часи стародавні.

*Що ми знали про князя Данила?
Його ім'я губилося в мороку віків.*

Ось поет Симон Пекалід¹, який перебував при дворі князів Острозьких, Костянтина та його сина Івана, уклав поему «Про Острозьку війну», яку року Божого 1600-го надрукував мовою латинською в Кракові. Йшлося в поемі й про родовід цих славних князів. І першим князем на Острозі Пекалід називає Данила, сина великого князя Романа Мстиславича.

О, про князя Романа я чимало віднайшов у наших книгах монастирських. У одній з них він іменувався «вікопомним самодержцем усієї Русі, який одолів усі поганські народи». «Він-бо, — говорилося там, — кинувся на поганих, як той лев, сердитий же був, як та рись, і губив їх, як той крокодил, і перелітав землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха...»²

Не тільки тримав Роман за собою Волинь, отчину свою. Також у Галичі став княжити. І Київ під рукою його опинився. Крамольні галицькі бояри як вогню боялися сього князя. А в одному польському літописі, який іменувався «Велика хроніка про Польщу, Русь та їхніх сусідів»³, прочитав я про нього речі жакливі:

---

¹ Симон Пекалід (бл. 1567–1601) — придворний поет князів Василя-Костянтина та Яна Острозьких. Автор латиномовної поеми «Про Острозьку війну», в якій оспівувалися князі Острозькі.

² Цитата взята з Галицько-Волинського літопису. Переклад з давньоруської мови Леоніда Махновця.

³ «Велика хроніка про Польщу, Русі та їх сусідів» — велика польська історична компіляція, написана латинською мовою на основі давніх хронік польських авторів. Розповідає про події від розселення слов'ян на території Польщі до 1273 року. Питання про авторство і час створення остаточної редакції «Хроніки» поки що не вирішене.

«Роман, ввійшовши в роль жорстокого тирана, неочікувано захоплює знатних галицьких сановників. Когось вбиває, когось живим закопує в землю, з інших зриває шкіру, розриває на шматки, в багатьох стріляє стрілами. А в деяких виринає утробу, а потім вбиває. Застосовуючи всі види мук, він був для своїх громадян страшнішим ворогом, ніж для супротивників. А тих, кого не міг відразу схопити, тому що вони, піддавшись страху, втекли в інші землі, він, використовуючи дари, лестощі, різного роду хитрощі, закликав назад, наділяв їх почестями й вивищував. А потім наказував їх страчувати в страшних, немислимих муках для того, щоб вселити страх сусідам і, знищивши могутніх, правити нікого не боячись. Звідси й виникло те відоме прислів'я: «Не можна безпечно спробувати мед бджіл, поки не буде повністю знищений їхній рій». І завдяки нещастю інших він благоденствував і за короткий час став могутнім настільки, що всесильно повелівав майже всіма руськими князями й провінціями».

Чи правду писав той польський хроніст? Може, десь і правду, а десь ні. Бо так у нас зазвичай хроністи й літописці пишуть.

Не любив той поляк нашого князя — хотів очорнити його.

А як насправді діялося — Бог його знає.

Читав я й таке, що князь Роман добрим правителем був. Хотів лад на Руській землі установити. Аби не було між князями усобиць і вони в мирі жили. І щоб мали над собою зверхника.

Слово князя Романа про порядок добрий¹

Сидячи в Києві, Роман почав гадати з князями та дружиною про устрій руської землі. І уклавши, послав до Всеволода у Володимир і всім місцевим князям повідомити:

«Це, браття, знайте, в Києві є найголовніший престол у руській землі і належить княжити на ньому найстаршому і найрозумнішому серед братії, щоб міг добре керувати й землю руську всюди боронити й утримувати порядок серед братії, щоб не ображав один одного і не нападав на чужу волость. А се нині бачимо, що не те робиться: нападають молодші та невмілі, котрі не можуть землю утримати і серед братії лад встановити, а й навіть себе оборонити. Через те виникає війна серед братії, приводять поганих і гублять землю руську і забирають землі в братів, які їм дуже хочеться.

Я же вам таке мовлю: якщо схочете, то коли князя в Києві Бог забере, нехай зйдуться до Києва місцеві князі, володимирський і чернігівський, і галицький, і смоленський, і полоцький, і рязанський, і, подумавши, виберуть старшого і найбільш гідного мужа собі і затвердять хресним цілуванням, як у інших землях розумно робиться.

---

¹ В оригіналі політичний проект «доброго порядку», запропонований князем Романом Мстиславичем, не зберігся. Інформація про нього є в «Історії Російській» Василя Татищева.

Молодших князів при цьому не треба, нехай послухають цих головних.

І коли князь великий в руську землю на київський престол буде обраний, має собі найстаршого сина лишити в своїй вотчині, а молодшим дати волості або там, або в руській землі від Горині і за Дніпро, оскільки міста там здавен тягнуться до Києва. А якщо хтось із братії позаздрить іншому й наскочить на чужу волость, великий князь має судити з місцевими князями й помирити їх.

Якщо на когось підуть війною половці, або угри, або ляхи, або якийсь інший народ, і сам князь оборонити не зможе, а лише князь великий, то він, зв'язавшись із братією, місцевими князями, нехай пошле допомогу від всієї землі руської, скільки потрібно.

А щоб місцеві князівства не дрібнилися, то не можна волості між синами ділити, але віддати престол після себе одному старшому зі своєю волостю. Меншим же дати на прокорм по місту або по селу. І вони мусять ходити під рукою старшого брата. Якщо немає в когось сина, тоді віддати рідному братові. Якщо нема брата рідного, тоді дати старішому в його роді, аби руська сила не дрібнилася. Разом добре: коли небагато князів у руській землі було і старішого вони слухали, тоді всі навколишні боялися й шанували і не сміли воювати, як бачимо нині. І якщо вам любо, то зійдемося до Києва, і, подумавши, встановимо закон».

Прочитав я се. І уподобав реченіє такеє: «...аби руська сила не дрібнилася».

Ні, не вдалося князеві Роману добрий лад на Русі учинити, де б панували «заconi, угоди і право». Не хотіли князі його слухатися. Він же наймогутнішим був.

Зміст

Переднє слово	3
Із книги «Бісер», знайденої у монастирі святого Миколая в селі Обич, що поряд із градом Рохмановим	11
Переднє слово в книзі Літописець	14
Слово князя Романа про порядок добрий	17
Про загибель князя Романа під Завихвостом	20
Як литвини із князем Романом воювали	23
Із книги «Бісер» слова про владарювання	26
Сумніі словеса із книги «Бісер»	30
Оповідь Літописця про вбивство князів Володимира та Лева ..	32
«Слово якогось калугера про читання книг», що було в «Ізборнику»	36
Слово про сон і яв.	38
Із книги «Бісер» про заздрість	49
Слово про рать князів Володимира і Лева	50
Оповідь із Літописця про те, к бояри володимирські на престол князя Болеслава Тройденовича із Мазовії закликали	57
Із писання, яке Симеону приписувалося, але яке насправді не його було	60
Із книги «Бісер» про дорадників князівських і жон злих.	65
Із книги «Бісер» про розум і добрі слова	66
Літописець розповідає про княжіння Юрія у граді Володимирі	67
Із книги «Бісер» про тайну	71
Взятая із Літописця оповідь про те, що чинилося у Вишеграді, де королі угорський та польський зустрілися і де були вельможі від князя Юрія	72
Із книги «Бісер» про зло і жадібність	78

Оповідь Літописця про те, як князь Юрій віддалив від себе Дмитрія Дядька і подарував князю Данилу градець Острів	79
Хроніка латинська про заснування Львова і про дії, що чинилися в цьому місті в давнину	82
Як князь Данило одружився із Василицюю — дочкою боярина Дмитра Дядька	84
Із книги «Бісер» вірш Симеона Нового Богослова про чернецтво.	87
Розповідь Літописця про вбивство князя Юрія	88
Короткі слова Літописця про завоювання Казимиром Львова	92
Розповідь «Хроніки руської» про завоювання й пограбування королем Казимиром Львова.	93
Із книги «Пересторога»	95
Покаяння Нестора, сина Ходкового.	96
Із книги «Бісер» про неправдиве писання	105
Оповідь Літописця про те, як Дмитро Дядько й князь Данило їздили до князя Любарта і як вони переконали бояр володимирських зробити його руським князем	106
Із книги «Бісер» слова Аристотеля	109
Початок подорожі Дмитра Дядька до хана Узбека, яка в Літописці описана	110
Міркування про звичаї татарські з латинської книги	115
Продовження опису подорожі Дмитра Дядька до хана Узбека.	117
Клима Смолятича послання.	122
Описана в Літописці пригода, як воевода судомирський загинув, порятувавши короля Казимира	124
Слово до боярина Дмитра	127
Слово про кончину боярина Дмитрія	130
Із книги «Бісер» про недолю землі нашої	134
Оповідь Літописця про те, як король Казимир проти Русі воював	135
Із книги «Бісер» про призначення людини.	142
Слово Матері Божої, що в каплиці Белзького замку перебувала	143
Літописець розповідає, як князь Любарт в Луцьку замок будував.	145
Ще одна оповідь Літописця про замок, який в Острозі будувати почали	148
Із книги «Бісер» про життя людське	152

Розповідь Літописця про те, як Любарт послав князя Данила в Литву	153
Із книги «Бісер» про скруту нашу.	155
Подорож князя Данила до Литви, із Літописця взята	156
Із книги «Бісер» розмисли про владу та її сенс	160
Про вбивство ксьондза Марціна Барички	161
Із книги «Бісер» про гріхи та їхню покуту	166
Вірші про долю	167
Слово про похід князів Любарта й Кейстута, взяте із Літописця	168
Із книги «Бісер» слова про долю	171
Повість про захоплення князем Данилом Високого замку у Львові, з Літописця взята.	172
Оповідь Літописця про ув'язнення Любартове	175
Літописець розповідає, як королі Казимир та Людвік з князем Кейстутом воювали	179
Оповідь Літописця про щасливу втечу князя Кейстута з полону	181
Як король Людовік із князем Кейстутом домовлявся і чим то все скінчилося	183
Оповідь Літописця про продовження війни, яку вели польський король Казимир та угорський король Людовік із руським князем Любартом.	186
Як Матір Божа град Белз у котрий раз оберегла від нападників	188
Оповідь Літописця про нещасну пригоду короля Людвіка на землях руських.	194
Літописець розповідає про подальші війни, що на Русі велися	197
Речення Феодосія Печерського про кари за гріхи, взяте із книги «Бісер»	199
Повість Симеонового Літописця про те, як князь Данило погромив татар у Обичі	200
Книга «Бісер» про незнищеність Русі	204
Повість про переможну битву під Синіми Водами	205
Перемога короля Казимира, в Літописці описана	208
Розповідь Літописця про повернення князем Любартом волинських земель.	211
Плач Белзької Матері Божої.	213
Сповідь князя Данила, що є в Літописці Симеоновому	216